

Gengångare.

Det troddes, att sådana personer, som under sin livstid gjort sig kända för en alltför långt gående hårdhet eller girighet efter sin död "gingo igen". De visade sig i sina hem nattetid och då mest på de rum och platser, där de under sin livstid haft sin mesta sysselsättning. Även sådana personer, som i hemlighet begått någon svår förbrytelse, "gingo igen".

T.ex. En ung flicka hade tagit av daga sitt i lönnedom födda barn. Några år efter denna tilldragelse insjuknade flickan svårt, och när hon låg på sitt yttersta, försökte hon medelst tecken och antydningar röja sin rysliga hemlighet, men var då allt för svag för att kunna avlägga en fullständig bekännelse. Den bittra ångern, som först på hennes dödsbädd infunnit sig, lämnade henne sedan ej ens i graven någon ro, utan hon

99.
irrade varje natt under en längre tid omkring på den plats, där
hon dolt det lilla barnliket. Dylika spökerier avtogo dock så
småningom allt mer och upphörde slutligen alldeles.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

89

2897

90

Självspillingars begravning.

Då stoftet efter en person, som av en eller annan anledning burit hand på sig själv och tagit sitt eget liv, skulle jordfästas, fick detsamma ej bäras in genom kyrkogårdsnorten utan måste "snias" (stjälas) över den runt griftegården gående ringmuren in på begravningsplatsen. Liket efter en sådan person jordades vanligtvis först i solakvällningen.

Smil.

Krimmälä

Mr. hult 1:07

1930

Uppst. från Petrus

Enömmälä, Mr. hult

Bes. Petrus Vikar

f. 1852. i Enömmälä, Mr. hult

Bot för lyte. År 1929.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

91

Led ett barn av "likskervan" (engelska sju- kan) skulle man ovanpå dess mage lägga jord, som lånats från tre olika kyrkogårdar. Så snart denna jord jänte en del vitlök kvar- legat i tre dagar, ansågs barnet ha blivit fullt friskt, varefter de lånta jordpartierna måste skyndsamt återställas till sina respek- tive kyrkogårdar.

"Likskervan!"

Led ett barn av skabb, skulle man på tre oli- ka ställen på kyrkgolvet uppsamla sopa, som skulle kokas i ugn- vatten. Så snart detta urkok blivit tillräckligt avkylt, skulle man bada det skabbiga barnet däri.

"Skabb!"

Led en version av örsprång eller av en annan öronsjukdom eller var lomhörd, skulle han sitta inunder kyrkklockor- na, medan sammanringning till gudstjänst pågick.

Örsprång.

2897

92

Skaffa tur med smörkärningen.

Hade man otur med att kärna smör, skulle man på kyrkogården leta rätt på en spik, som suttit i en förmulnad likkista. Denna spik skulle man slå in i kärnans innersida och ungefär två tum från dess botten. Spikens huvud skulle sitta så pass långt från träet, att kärnans töril kom i tillfälle att - medan kärnande pågick - skrubba mot densamma. När en sådan med likkist-spik försedd smörkärna stod obegagnad, skulle den ha sin plats inne i stugans, kökets eller skafferiets allra mörkaste vrå, ty kom en enda solstråle in i kärnan och belyste spikhuvudet, förlorade detta sin kraft.

På en i en av Urshults sockens södra byar år 1876 hållen auktion försåldes en med en likkistspik försedd smörkärna, varvid auktionisten, en fyrtiosjuårig soldat, som jämväl

92

var likkistsnickare, påvisade denna spik och framhöll kärnans förmåga att "ge mötet smöå au lite sanke". Men även med denna kärna kunde man kärna miste, enligt vad sagesmannen till dessa uppteckningar vet berätta.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

93

2897

94

Begravning.

På 1860-talets allmogebegravningar förekom inga kransar. Hade ett litet gossebarn avlidit, gjorde man av vitt och kulört papper en ungefär tio tum i diameter stor krans, som fästes på barnets likkista. Hade ett flickebarn dött, formade man av samma slags papper en liten krona. Innan kistan med barnliket nedsattes i graven, lossade man papperskransen - eller kronan - som sedan togs hem och förvarades såsom minne efter det döda barnet.

Barnbegrav-
ning.

Vanligtvis begrovs den döde i någon av sina förfäders grifftar. Urshults kyrkogårds södra del ansågs vara vida förnämligare än dess norra halva. Nordvästra hörnan av denna griftegård kallades förr "pestgauån". Även på Sickön samt på Ägorna till det i södra delen av socknen belägna hemmanet Midingstorp

lär fordom ha funnits pestgriftgårdar.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

95

Skriv endast på denna sida!

Smiland
Kinnerald
Mshult o:n
1930

Uppst. Hans Pettersson
Mshult
Ber. Britta Nilsson
7. 1852 i Mshult

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

96

Söndagshandel.

Ännu så långt fram i tiden som i början av 1860-talet förekom under slätter- och skördetider söndagshandel med liar och skärar. En lie kostade fem daler (åttiotre öre). En skära tre daler (femtio öre). Även kunde man utanför kyrkplatsen få köpa "smausell" (strömning). Denna såldes ofta för sex eller åtta skilling valen.

2897

97

Barndop.

Det nyfödda barnet skulle fortast möjligt "kresnas" (döpas). Såsom gudmor för en familjs förstfödda barn kom barnets farmor först i åtanke. Var farmodern död, skulle barnets äldsta faster bära detsamma till dopet. Till det andra barnet i en familj tog man gudmor ur moderns släkt. Var gudmodern gift, skulle hennes man givøtvis bli gudfader, eljest fick en annan manlig anhöring åtaga sig detta uppdrag. Förutom dessa två verkliga gudföräldrar skulle vid ett gossebarns dop en vuxen flicka men vid ett flickebarns "kresnane" en yngling eller annan ogift man stå såsom tredje fadder.

För att ett barn under sin kommande levnad ej skulle behöva lida någon sorts nöd eller brist, skulle det under dopakten ha en "selvåpeng" i sin dopklädsel. Ju större vär-

2897

98

de denna peng hade, desto bättre var det.

Gudmodern skulle till barnsölsgården medföra förning, ett tennfat fullt med risgrynsgröt och en av samma slags gröt bakad pannekaka. I början av 1860-talet fanns det i handeln två olika sorters risgryn, nämligen "tolvskillingsgryn" (tolv skilling per skålpund) och "tråjdalåsgryn" (tre daler eller tjugofyra skilling marken). På grund av dessa i förhållande till den tidens nenningvärde ofantligt höga pris, använde man i det vardagliga hushållet sällan risgryn. Då man tillagade den till "hörabrytegillet" hörande, sedvanliga risgrynsgröten, använde man till densamma blott tolvskillingsgryn, men när barnölsgröt skulle tillagas, voro endast "tråjdalåsgrynen" goda nog.

2897

99

Dog ett barn, medan det var minderårigt,

skulle gudföräldrarna "ställt aut joan", det vill säga, de skulle
bekosta det döda barnets likkista och svepning.

2897

100

Konfirmation.

Då ett barn konfirmerades, skulle dess gud-
föräldrar skänka detsamma en bibel, en ~~postilla~~ postilla eller
en annan andaktsbok. Denna gamla vackra sed fortlever ännu.

2897

101

Stöld, begången på en griftegård

bestraffades av kyrkogrimmen skoningslöst och strängt. Detta fick Kyrkogrimmen. en gång under förra seklets första hälft en torpare, vilken under en nattlig färd förbi Urshults kyrkogård tillgripit några stycken plankstumpar från densamma, erfara. Förutom dessa plankstumpar, vilka troligen använts såsom stöd vid gravöppningar, hade även ett par brädlappar, som utgjorde resterna av en halvt förmultnad likkista, fått medfölja torparen hem. Följande morgon, då torparens hustru var sysselsatt med brödbakning, tog hon det av mannen stulna nu till ved söndehuggna trävirket och iordningställde en bastant brasa i bakugnen. Men knappt hade gumman fått veden ordentligt antänd, förrän hon fick höra en hel hop hemska läten och gryn från bakugnen. Det var ett gruvligt gnisslande, bannande, hädande och klagande utan återvändo och icke blott gnistor utan även eld.

2897

102

flagor och mindre bränder kastades genom ugnsoppningen långt ut på golvet, varjämte även ugnens rappning blev illa åtgången och ramponerad. Först sedan brasan hade fullständigt nedbrunnit, tystnade den ~~underliga~~ rysliga olåten. Då den för brödets gräddning sedvanliga tiden omsider var förfluten, och den fattiga gumman skulle ur ugnen uttaga sitt dyrbara bröd, fann hon till sin förskräckelse, att varenda kaka hade blivit "kolstrad" (uppbränd), varför hela brödbaket var fullständigt odugligt till människoföda. Den nu ångerfulle torparen, som fruktade, att hans förut präktiga bakugn blivit av det stulna bränslet förgjord, så att den på ett ordentligt sätt ej skulle kunna baka något bröd mer, tog de överblivna trästumparna, som utgjorde återstoden av tjuvgodset, och skyndade i väg med den till kyrkogården, där han kastade sig ned på marken och - liggande på sina bara knän - bad höga makter om förlåtelse för sitt brott. Aldrig mer tog den mannen bakved från kyrkogården.

2897

103

Kloka gubbar och gummor.

Fordom fanns det litet varstans i bygderna i såväl Urshults socken som i de till densamma närgränsande sockarna en hel del kloka gubbar och gummor, vilka hade ord och rykte om sig att kunna utföra riktiga underverk. De voro fruktade för att kunna förgöra både folk och fänad. Dettroddes vara i stånd att kunna tvinga en tjuv att under hans allra ljuvaste morgontimmar och iklädd endast skjortan traska långa vägar för att återbära av honom stulet gods. En och annan sådan "klok" ansågs äga förmåga att bota de allra svåraste sjukdomar utan att han ens behövde se eller tala med den sjuke. Han behövde blott få i sin hand en liten klädespersedel eller en annan obetydlig tingest t.ex. ett "hosebang", som den sjuke begagnat, sedan hans sjukdom utbröt. Under utövandet av alla dessa sina konster och kuslerier använde

dessa kloka sig i stor utsträckning av de i griftegården jorda-
 des ben, vilka de fingo låna av kyrkogrimmen, ifall de under
 natten till en viss veckodag infunno sig på griftegården och efter
 en viss ritual framställde sin begäran. Så snart den för lånet
 utsatta förfallotiden var inne, måste de lånade benen genast
 återföras till kyrkogården. Tredskades en låntagare, kom grimmen
 med makt och tvingade den försumlige att fullgöra sina åtagna
 förpliktelser. Kyrkogrimmen var en karsk och kavat kaxe, som det
 ej gick an att gäckas med.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

Kyrkogrimmen.

104

Svealand
Rimmarvalla län
Urshults sn
uppt. år 1980

Bes. av Britta Nilsson
f. 1852 i Rösene, Urshult
† 1929

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

105

Kyrkbygge.

Då Urshults första kyrka skulle byggas, var man betänkt på att uppföra densamma i omedelbar närhet av "Oxahall", en på byn Frösjöhults ägor befintlig, liten bergknalle, varest man - enligt vad en sägen vet berätta - även lär ha påbörjat förarbetena för ett kyrkobygge. Redan från början kom man dock på ett ytterst kännbart sätt underfund om, att en del övernaturliga makter ej önskade se någon kyrka här vid Oxahall, ty vad som man om dagen byggde blev påföljande natt nedrivit, varjämte allt till kyrkoplatsen framforslat byggnadsmaterial spårlöst försvann. Man beslöt därför att uppgiva detta meningslösa byggnadsarbete och i stället utse en annan för en kyrka lämpligare plats, där man kunde räkna att få bygga i fred. Ett par tvillingstutar, som aldrig förut blivit körda, spändes för en mindre timmerstock,

106.

2897

106

varefter de fingo gå, vart de ville. Precis på den punkt, där stutarna stannade, uppförde man sedan ett Herrens tempel. Denna kyrka lär ha haft sin plats strax söder om den nuvarande kyrkan.

Sedan platsen för denna första kyrka blivit

bestämd, inringade man ett runt densamma liggande, till en griftegård lagom stort område, varå man sedan skulle begrava sina döda. Så snart denna inringning blivit verkställd, utsattes runt jordområdets gränser några vakter, vilka fingo till uppgift att gripa den varelse, som först råkade beträda detta område, ty denna varelse måste man alldeles nödvändigt begrava levande, så framt man önskade, att de döda, som efterhand skulle komma att jordas å denna kyrkogård, skulle få vila i frid i sina grifter. Den första varelsen, som trängde sig in mellan vakterna in på kyrkogården var en tupp, vilken ögonblickligen blev gripen, Inne på denna nya griftegård grävde man nu i all hast den första graven, vari tuppen levande nedstoppades, varefter griften skyndsamt igen-skottades. Då kyrkogrimmen, det mäktiga andeväsen, som vaktade Kyrkan och de dödas boningar, sedan allt som oftast visade sig, hade den alltid en tupps skepnad.

(se sid. 39)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

107

De dödas julotta.

För omkring ett hundra år sedan rådde här och där den föreställningen, att de i kyrkogården jordade under julnatten stego upp ur sina gravar och tågade in i kyrkan, där de sedan firade en flera timmar lång julgudstjänst. En för blott några få år sedan avliden gumma brukade ända in i sin sena ålderdom ofta berätta en historia, huruledes hennes ~~MAN~~ morfar under en julnatt - till följd av att hans klocka gick för fort - råkat störa "döingarna" under deras pågående julnattsmässa. Då mannen ifråga, vilken just ämnade deltaga i den vid fyratiden på juldagsmorgonen utlysta vanliga ottesången, kom fram till kyrkan, syntes utanför densamma icke en levande var~~se~~else, men inne i templet voro alla ljus tända, varför den ensamme nattvandraren fick den uppfattningen, att allt kyrkfolket allaredan begivit sig in i

Skriv endast på denna sida!

2897

108

helgedomen. Utan att vidare betänka sig hastade mannen in i kyrkan, men så snart han kommit in genom kyrkdörren, möttes han av en unken jordlukt, och då han föundrad häröver tiittade sig omkring, fick han till sin förfäran se, att alla bänkarna voro fullsatta av idel benrangel, vilkas tomma ögonhålur voro riktade mot predikstolen, där en flera årtionden förut avliden präst med dov röst predikade över julevangeliet. Skräckslagen av fasa över allt det gruvliga han såg, rusade mannen mot dörröppningen, men innan han nått dörren, upphanns han av "döingarna", som nöpo honom fruktansvärt med sina kloliknande fingrar och klamrade sig envist fast vid hans rock. Efter flera fruktlösa försök att befria sig från sin till ytterlighet uppretade förföljare, lyckades mannen slutligen kränga av sig rocken, vilken döingarna behölllo, och undkomma. När det sedan äntligen blev full dager, fann man på varenda på kyrkogården befintlig gravkulle en mindre trass av mannens, av "döingarna" sönderplockade rock.

109.
2897

109

"Gångedagar!"

De i denna bygd vanliga "gångedagarna", då den ena socknens ungdom brukade besöka grannsocknens kyrka voro: "Häljatoåsdå" (Kristi Himmelsfärdsdag) gingo Urshults sockens ungdomar man ur huse för att besöka "tingsausa köake" (Tingsås kyrka). "Pingels maundå" (Annandag pingst) kommo såväl "Tingsausa" som "Nyköake" (Allmundsryd) socknars ungdomar till "Uåsulta köake" (Urshults kyrka). "Hälja Tråjfaljhåjtssöndån" (Heliga Trefaldighetssöndagen) gingo Urshults sockens ungdomar till "Nyköake köake". Eftersom man på denna dag brukade anordna en del nöjen på den i omdelbar närhet av Allmundsryds kyrka belägna gården Tröjemåla, kallades denna söndag även "Tröjmaula söndå". På dessa milslånga färder medförde flickorna alltid en hop kringlor och gorån. En och annan särskilt omtänksam dåka hade med sig full matsäck

såsom:"sajvat brö, smöå, kota äjg, risgrynspangkak å sötost!"
Mindre lomme flaskor saknades ej heller.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897^{110.}

110

Smalund
Kinnervald
Urhult
14.8.1730?

Yng. Hans Persson
Smörnamåla Urhult
per. Britta Nikson
f. 1852 i Urhult
d. 1929?

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

111

Segerhuvan.

Segerhuvans betydelse var även förr föremål för olika tydningar och utläggningar. Hade ett barn, som vid sin födelse hade en segerhätta på sitt huvud, kommit till världen, så visste man, att detta barn skulle med tiden bli till heder för sina föräldrar och för familjen i övrigt. Segerhättan tillvaratogs och gömdes, så att barnet - när det en gång blev vuxet - skulle komma att få nytta av densamma. Segerhättan ansågs nämligen äga förmåga att rädda sin ägare ur den mest kritiska belägenhet och skänka åt honom en makalös framgång. En i krig kämpade soldat, som förde sin ägande segerhuva med sig, kunde ej stupa, ty även om han blev tillfogad sådana sår, som - mänskligt att döma - bort ha en säker död till följd, skulle han likväl överleva och så småningom tillfriskna. Tillvaratogs vid ett sådant barns fö-

Modell

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

112
2897

112

delse ej hättan, skulle detta barn visserligen få arbeta hårt för sin til varo, men skulle det oaktat aldrig förtröttas utan alltid lägga i dagen en stark viljekraft och utomordentlig uthållighet. Att försöka kuva och undertrycka en med segerhätta född person, var fullständigt lönlöst och skulle för den, som företog sig en dylik vanskligh uppgift, sluta med skam och nesa. Ett med segerhuva försett barn, som kommit till världen på en förkastelsedag, skulle bli en kateboll mellan lyckan och olyckan. Dock skulle med tiden segerhättans makt ensam bli förhärskande och barnet slutligen komma till anseende.

Englund
Kinnervald
Ushult
uppg. 1930

uppg. av Tine Pettersen
Ushult
ben. av B. S. Salomon
född 1852 Rönneå
död 1929 Rönneå

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

acc. 2897

113

Förkastelsedagar.

Andra på förkastelsedagar födda barn, skulle antingen borttryckas i sina allra spädeste år eller också få genomgå svåra sjukdomar och bitter nöd. Dessa förkastelsedagar, för vilka de gamla hyste en vidskeplig fruktan, men som numera i det allra närmaste äro bortglömda, voro: Den 1:ste, 2:dre, 4:de, 6:te, 11:te, 12:te och 20:de januari. Den 11:te, 17:de och 18:de februari. Den 1:ste, 4:de, 14:de och 15:de mars. Den 10:de, 17:de och 18:de april. Den 7:de, 15:de och 18:de maj. Den 6:te juni. Den 17:de och 21:ste juli. Den 2:dre och 10:de auguste. Den 1:ste och 18:de september. Den 6:te oktober. Den 8:te och 18:de november samt den 6:te, 11:te och 18:de december. Förutom dessa här nu uppräknade trettiofyra förkastelsedagar höll man före, att även den 28:de december, Menlösa barns dag, var en sådan dag. Ett äktenskap, som ingåtts på en förkastelsedag, skulle antingen bli barn-

Skriv endast på denna sida!

löst eller också skulle barnantalet bli så pass stort, att svår
nöd skulle bli följden. Ett krig, börjat på en förkastelsedag, skulle
för den anfallande parten sluta högst olyckligt, hur stark och
väl rustad denne än var, ty under krigets fortgång skulle till-
komma en hel del, för angriparen, ytterst ogynnsamma omständig-
heter, vilka varken mänskligt snille eller materiell kraft var
i stånd att förhindra. Ett avtal, som ingåtts på en förkastelse-
dag, skulle förr eller senare leda till missämja, även om de av
avtalet intresserade vid dess avslutande varit fullt ense. En
på förkastelsedag född person skulle aldrig känna sig fullt lyck-
lig, och även om han var i god ekonomisk ställning, skulle han
likväl vara i avsaknad av något, som han trots sin rikedom var
ur stånd att anskaffa. Hade ett på en förkastelsedag fött barn
även råkat bli döpt på en sådan dag, var dess fullständiga ofärd
given.

2897

114

115
2897

115

Namngivning vid barndop.

De vid barndop förekommande reglerna för namngivningen voro: En familjs första gossebarn skulle ha sin farfaders, morfaders eller också båda dessa personers namn. T.ex. "Kal Majnis", Schen Joan", "Nils Dangel" o.s.v. Äldsta flickebarnet kunde understundom få både sin farmoders och mormoders namn såsom "Maja Stina", "Eva Katrina" eller någonting liknande. De övriga barnen fingo vanligtvis sina föräldrars syskons namn. I allmänhet fingo barnen dock blott ett namn vardera.

Giftermål.

De ekonomiska förutsättningarna och betingelserna för ingående av äktenskap kunde även för sjuttio år sedan liksom nu för tiden - vara ganska olika. Då en bonddräng stod i begrepp att ingå hjonelag, tänkte han vanligtvis ej alls på att gifta sig till rikedom, utan hna tog i regel en flicka, som var fattigare än han själv. Därefter övertogo han oah hans hustru ett dagsverks- eller arrendetorp, där de sedan under hela sitt återstående liv tappert kämpade mot nöd och armod.

Men fanns det på en gammal bondes gård och i hans familj flera stycken giftasvuxna barn, var det brukligt, att äldste sonen köpte hemmanet av föräldrarna, och för att han sedan så fort som möjligt skulle kunna bli i stånd att betala den vid övertagandet av gården överenskomna köpeskillingen, måste han

alldeles nödvändigt gifta sig till en hop pengar. Ju rikare flicka han därvid lyckades komma över, desto bättre var det. Räckte de medel, som hans hustru medförde till boet, ej till att betala all gäld, fick han låna en del kontanter av en förmögen person, vilken såsom säkerhet för dessa sina bortlånta pengar tog inteckning i hemmanet. Av de medel, som den gamle bonden och hans hustru, vilka nu sutto på undantag, erhållit för sin gård, behöllo dessa för sin egen del blott några hundra riksdaler till "taavningspengå". Lejonparten av försäljningssumman fördelade de gamla mellan sina övriga, nu från hemmet efterhand bortflyttande barn.

117.
2897

117

"Undantag".

Dessa, den gamla tidens, här nyss omnämnda undantag, blevo tyvärr ganska ofta upphov till osämja och slitningar. "Unnantak ä kvetak", hette det, varmed menades, att undantagstagaren blev "kvead" (missunnad) allt vad han uttog av sitt undantag, och vilket han så innerligt väl behövde till sitt uppehälle. Till ett undantags övriga förmåner hörde i regel "kofössel å smalafössel". Det vill säga, undantagsgivaren var pliktig att åt undantagstagaren underhålla en ko och ett "smale" (får). Även dessa djur blevo understundom "kveade" födan. En bonde, som på sin gård hade undantagsfolk, hade en sommardag företagit en vandring utåt sina hagmarker för att se till sin därstädes betandes boskap. Då han kom hem, frågade hans hustru honom: "Hott va dä mä kreatuån!" "Jo", svarade bonden harmset, "vaura koå laue (låg) allihopa,

men unnantakskoen åjusammen va oppe å aut!!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

119,
2897

119

Böneman.

Fanns det på en gård en giftaslysten "heå" (here=pojke), som saknade tillräcklig dristighet att för föremålet för sin kärlek själv framföra sitt hjärtas innersta känslor och framlägga ett giftermålsanbud, hänvände han sig till en så kallad böneman eller äktenskapsförmedlare, vilken vanligtvis beredvilligt åtog sig hans sak och som mestadels på ett förträffligt sätt och över förväntan snabbt bragte hans brännande äktenskapsfråga lyckligt i hamn. Då en dylik böneman, som i regel hade "mönna jään i åjlen" samtidigt, avlade besök i en gård, varest passande parti för någon av hans äktenskapskandidater kunde påräknas, hörde det till hans kall att "skräppa" (skryta) över dessa personers rikedomar "stoånas" (tala berömmande ord) över deras dygder, men visligen fötiga deras fel. Vid ett dylikt tillfälle gick bönemannens mun

721
2897

121

som en kvarn, och de redan på förhand väl uttänkta satserna och meningarna gled över hans läppar likt en grundligt inlärd utanläxa: "Dåjn däkena ä äjanes te åjt tusan banko!" (Ett tusenfemhundra kronor). "Dåjn däkena stauå te å äava sejs (sex) tusan dalå!" (Ett tusen kronor). "Dåjn heån setå gälalösä (skuldfri) pau sin autting å haa pengå ävå!" "Pau dåjn gauån väkse dä sau-dana hondans goa träjpärå!" och så vidare.

Den ersättning som en böneman fick uppbära för ett fullgjort uppdrag, bestod vanligtvis av några alnar blaggarsväv till en särk eller skjorta, en mark ull eller någonting annat liknande.

122.

2897

122

Midsommarafton.

Den sex timmar korta midsommarnatten, under vilken "solen, osynlig för människors blickar, "vände se", var omgiven av en del mystik. Önskade en däka lyfta litet på den förlåt, som för henne dolde hennes framtida levnad, skulle hon på midsommarsaftons kväll - med norr som utgångspunkt och gående i motsols riktning - göra en vid lov runt sitt hem, tills hon kom tillbaka till norr. Under denna vandring skulle hon plocka nio sorters ängsblommor, en eller ett par i varje vädersträck. Dessa blommor skulle hon skyndsamt lägga under huvudgärden i sin säng, varefter hon ofördröjligen skulle krypa till kojs, för att hon fortast möjligt skulle komma i tillfälle att glida in i drömmarnas värld och där få se en skynt av sin "utkorade". Mötte hon i sina drömsyner ej den "here", med vilken hon åstundade få dela

ljukt och lett, utan hon i hans ställe såg en orm, betydde detta, att hon skulle bli förtalad och belackad. Syntes bredvid ormen en person, som hon kände, t.ex. en närboende granne, så visste hon, att denne person skulle bli hennes argaste vèdersakare, för vilken hon under alla förhållanden borde akta sig.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

123.
2897

123

124
2897

124

Då hustrun önskade få husbondeväldet
i huset.

Önskade en kvinna bli herre och husbonde
över sin tilltänkte man, skulle hon vid lägligt tillfälle kasta
sin nyss avtagna, av hennes kropp ännu varma särk över fäst-
mannens huvud. Detta måste emellertid ske fästmannen ovetande
och innan lysning ägt rum.

1205
2897

125

Lysning.

Lysning till äktenskap uttogs vanligtvis på "ny" (nymåne). "Nyårsnyet" (första nymåne efter den gamla nyårsdagen, den trettonde januari) ansågs att var allra lämpligast för lysnings uttagande. De, som uttogo lysning under "fastan" (fastlagstiden) fingo under hela sitt återstående liv "fasta" (lida nöd).

Så snart första lysningen blivit verkställd, skulle fästeparet fara till närmaste stad för att där köpa "fästegauvå" (fästegåvor). Mestadels var det dock endast fästmän, som blev förärad "gauvå". De vanligaste gåvorna voro vigselring, psalmbok och silkesschalett. Var fästmannen i god ekonomisk ställning, gav han sin flicka även en "selvådosa", en så kallad "kryddadosa", vari han skulle ha sina "köakekryddå, pyllå å sockåpenma", då

126.

2897

126

hon besökte Herrans tempel. Dessa silverdosor, som voro av en vanlig snusdosas storlek och ovalt formade, men hade flat botten och dito lock, kostade från tio till femton riksdaler stycket, beroende på, hur pass tjock och massiv den till deras förfärdigande använda silverplåten varit. Var fästmannen av storbondesläkt körte han dessutom en med flera mindre länkar samt hjärta och löv försedd silverhalskedja till sin fästmö. Därjämte skulle hon ha "geftepeng", en eller flera "firarikedalå" (firarikedalrar) m.m.

Innan fästmannen och fästmön lämnade staden, skulle de köpa en ^(del) förklädestyger, vilka de vid sin hemkomst skulle förära sina mödrar, systrar och svägerskor. Även övriga släktingar skulle föräras med en och annan mindre småsak eller gåva.

Det numera allmänna bruket, att ett fästepar skall på dess andra lysningsdag överhopas med en hel massa dyrbara, ofta onödiga och opraktiska gåvor, förekom fördom icke. I stället var det runt om i den här bygden en gängse sed, att fästman och fästmö skulle med näsen på ryggen gå omkring i vissa rotar och byar för att därstädes tigga utsäde till sitt jordbruk. Var det några, som vågade bryta mot denna gamla sed, ansågos de vara högfärdiga.

127.

2897

127

Bröllop.

Bröllopet firades fordom i all enkelhet. Vigselakten försiggick mestadels på pastorsexpeditionen i prästgården, dit brud och brudgum - iförda sina allra bästa "köakekläjningå" - anlönt antingen till fots eller i vagn, sedan de före sin avfärd ätit frukost i brudens hem.

På 1840-talet fortlevde här i denna bygd en gammal sed, enligt vilken ett brudpar under sin färd till prästgården skulle medföra en sorts "väjfoaning", en kaka "sajvat" bröd, litet smör, en av vitgröt bakad pannekaka samt en brännvinsplunta. Var det så, att brudparet gick till fots, vilket på den tiden ofta var brukligt, skulle brudgummen bära förningen. Alla de personer, som brudparet under sin färd mötte, blevo nu hejdade samt trugade att taga sig en smörgås och en sup. Något

128

2897

128

glas att hälla upp brännvin i medfördes ej, utan man drack direkt ur pluntan. Många, såväl barn som äldre, drevoå av idel nyfikenhet ut på den väg, där brud och brudgum skulle passera, för att se dem och smaka deras förning. Därför gick det medförda matförrådet hastigt åt och hade vanligtvis tagit slut, långt innan brudparet nått målet för sin färd.

Därigenom att de, på sin största dag och viktigaste färd, på detta sätt visade givmildhet mot alla, såväl kända som okända, hoppades bruden och brudgummen, att Gud, såsom en belöning för denna deras stora välvilja, skulle skänka dem lycka och välsignelse till deras nu förestående förening.

Sedan vigseln blivit förrättad, skulle prästen ha kontant ersättning för sitt besvär, vilket var hans rätt enligt den tidens lönestadga.

Så snart brudparet återvänt till brudens hem, där under tiden de nygiftas släktingar och övriga vänner samlats, vidtog bröllopsmiddagen, som understundom tog flera timmar i anspråk och vanligtvis hade det hunnit bli sena kvällen, då gästerna väl förplägade, äntligen bröto upp för att gå var och en till sitt.

Småland
Kinnaröd
Vishult
1930

Agg. S. Th. Pettersson
Småland, Vishult
{ Ber. Miksa / Berta ante
född 1852 till 1929
Vishult

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

129

Vårfrudagen.

Vårfrudagen ansågs var den första sommardagen. Ville man ha sin gröda inbärgad i rätt tid, var det nödvändigt att man nå vårfruaftons kväll gick till sängs, medan det ännu var fullt dagsljus. Innan man kröp till kojs, skulle man gå barfota runt gårdsplanen tre gånger. Ifall man under denna vandring stötte sina tår eller stack sig under fötterna, hade man motgångar att vänta, men stötte man sig icke, kunde man påräkna att få medgång ända till nästa års vårfrutid.

Blev det frost under gamla vårfrunatt, natten mellan den femte och sjätte april, så skulle det bli fyrtio frostnätter innan gamla midsommar, den sjätte juli.

Påsk.

Man trodde, att på påskdagens morgon solen
densade av glädje däröver, att Kristus just på den dagens morgon
uppstigit från de döda.

Första söndagen efter påsk kallades "höja söndå!"
En mulen "höja söndå" betydde ett fruktsamt år. Kunde man denna
dag på himlen upptäcka åtminstone ett moln, och detta moln var så
pass stort, att det ansågs kunna täcka en vanlig manshatt, så
visste man att det årets gröda skulle bli så pass tillräcklig,
att "ingen behövde gau sulten frau boåt!"

/3/

2897

131

Pingst.

En regnig pingst var ej efterlängtd. Det
hette "lika jypt som pingels räjn taa ne, lika jypt taa mesommas
töaka!"

132

2897

132

Heliga Trefaldighetssöndagen.

Föll det regn på Heliga Trefaldighetssöndagen,
så skulle det sedan regna i sju söndagar å rad.

2897

133

Väderleksmärken.

Föll det regn medan sammanringningen till guds-
tjänst pågick, så skulle hela följande vecka bli våt. Samma för-
hållande var det, om det regnade på en fredag. Det hette: "Fredån
kommå mä anra veckans väx!"

Då den av solen uppvärmda vårluften dallrade
över den nyplöjda åkern, sa man, att "joån dynga se!" Sedan de ur
jorden upstigande gaserna och dunsterna blivit mättade av det
i solstrålarna och luften befintliga kvävet, föllo de tillbaka
till jorden igen.

Då på sommarkvällarna dimmor här och där upp-
stego, hette det också, att "joån dynga se!"

De under juni månad varje år ständigt åter-
kommande frostnätterna, som benämndes "järnnätter", voro allmänt

fruktade. "järnnätterna" voro sex till antalet, av vilka tre kommo i början av månaden och tre strax efter nya midsommar.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

134
2897

134

Jon.
Kinnwald hd
Husht 20
1930

Uppst. Frans Pettersson
Jon. Britta Nilsson j. 1852.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

185.

2897

135

Midsommar.

Före tolvslaget midsommaraftons middag brukade man plocka en stor "yåtakeust" (örtakvast). Denna örtakvast, som kallades "mesommaskaust" och i vilken skulle finnas alla up- tänk- liga sorters blommor, örter och strån, upphängde man på en i stor- stugans innertak begintlig krok, där den fick hänga, tills den blivit fullkomligt torr. Sedan användes den som läkemedel, varmed man botade sjukdomar av varjehand slag.

Ville man se in i framtiden, skulle man på midsommaraftons kväll, innan man gick till vila, under sin huvud- gärd lägga nio sorters blommor, plockade i alla väderstreck. De händelser, som man sedan under denna natt i drömmen tyckte sig se, skulle man få uppleva innan nästkommande års midsommar.

På midsommardagen fick icke en blomma plockas,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

icke ett löv brytas. Detta därför, att det var just på denna dag, som Johannes Döparen hade blivit halshuggen.

Om "orrvingen" (vädervirren) hette det, att det var Herodias dotter, som dansade för att behaga Herodes.

Var det svår torka vid midsommartiden och kom det ej något regn före den sjunde juli, Kanutusdagen, sa man, att "Kanutus slåå knut på grönen". Man ansåg, att det regn, som föll efter den sjunde juli, hade den förtorkade grödan ingen vidare nytta av.

136.

2897

136

Malard
Pinnaske hal
Weshalt
Myst år 1430.

Uppd. Fr. Thunberg

Bm. Berta Skönm
född 1852

Åskan.

Blev det åskväder redan i april månad, hette
det, att "auskan köa båät en gröe!"

Slog åskan ned i ett hus och antände huset, sa
man, att "hong hade ell mä se", men antände den inte, hette det,
att "hong hade ingen ell mä se!"

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

137

2897

137

138.

2897

138

Havre.

Om havren, vilken som bekant växer ytterst sakta under sommarens första hälft, hette det, att "han ä au å räjse å kommå inte håjm, fårön han fau höra slauttarekarana vässa liana mä sina stråkspaunå! Men väl "håjmkommen" började han sträcka nå sig och växte sedan i "daatals" (fart).

189.
2897

139

Grödan.

Då den gamla brödsäden var slut och den nya grödan ännu ej var inbärgad, fick man titta långt efter gudslånet. Var man utan bröd, hette det, att "en haa pauhälsning au Ola Krok", (Olsmässekok). När man sedan fick bärga "nye" (ny gröda) och slå "pläjeln" i "loen" (loggolvet), var glädjen allmän, ty när "pläjeln" slog dunk dunk mot de först inbärgade nekarna, sa man att "nu ringå ja få Ola Krok!"

Blev grödan ett år allt för ymnig, blev den odryg. En visdomsregel lydde: "Dä auåt laan bliå full, ska en ställa om, så en fau ett tombaus i lagån", En anna regel lød: "Dä auåt laet gauå opn te ryggningen (takåsen), ska en läjga pau ett kreatuå mennå!"

140.
2897

140

Förebud till regn voro:

Då Noe ark hade fören och aktern riktade mot norr och söder, då orrtuppen spelade mitt på dagen, då korparna flögo omkring i luften, slogos och skreko, då gröngölingen skrek oroligt och gällt, då svalorna flögo lågt, då fiskmåsar skrikande flögo över land, då skyarna voro betäckta med ett tunt, nätliknande molnlager "vaumanatalgen", då vid soluppgången östra delen av himlen var purpurfärgad o.s.v.

"Väasolen", en molnbildning, som i likhet med en glastruta åt ett visst håll återkastar de mot densamma riktade solstrålarna, var förebud till såväl nederbörd som storm. Samma hunda var förhållandet med "maunagauå", ring kring månen.

Ibland när det regnar, händer det, att just i det ögonblick, då den fallande droppen träffar marken, små vatten-

kaskader uppgå till kring densamma. Denna företeelse kallades för-
dom att "räjnet bäcka se". Då regnet på detta sätt "bäckade se",
var mycken nederbörd att vänta.

Mindre strömoln, som hade svarta, skarpt mar-
kerade kanter, benämndes "vannhästar". Då "vannhästarna" i större
antal kommo seglande uppe i skyn, var regnet ej långt borta.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

141.
2897

141

172
2897

142

Förebud till torka voro:

Då Noe ark hade fören och aktern riktade mot öster och väster, då vid solnedgången västra delen av himmelen var rufur-färgad, då svalorna kretsade högt uppe i rymden, då rikligt med dagg föll om nätterna, då mindre regnskurar ej vätte o.s.v.

172.
2897

143

Linnet.

När man under sommarnätterna fick höra "spån-
kärningen" (nattskärran) spinna, så fick man veta, hurudant linet
det året skulle bli. Var "spånakärningens" spinnande eller surr
långt utdraget, så visste man, att man skulle få ett långt, starkt
och förstklassigt lin. Men avbröts varje surr omedelbart efter
det att det hade kommit i gång, så kunde man var övertygad om, att
linet blev uselt, idel skäktavfall.

Ushult sn, Kinnvalds vt., Småland.

F. Petersson; 1920.

Småmala, Ushult

1852 25. Måsen, Britta Anka

Född 1852 i Småmala Ushult

Född 1929 Småmala -

Tröskning.

På grund av de ytterst primitiva redskap och hjälpmedel, som fordom stodo lantmannen till buds, var tröskningen - i likhet med allt övrigt jordbruksarbete - både ansträngande och tidsödande. Ännu så sent som vid 1860-talets början tröskade ~~man~~ de flesta jordbrukarna all sin säd med slaga. Endast på ett par av de större gårdarna i denna socken hade man en sorts hemgjorda tröskverk, vilka dock på grund av sin konstruktion gingo tungt och presterade ett dåligt arbete. När man bärgade in höstrågen, balkade man den, vilket gick till på det sättet, att man med båda händerna grep tag om rågneken och slog dess toprändar hårt mot logbalken, varvid de flesta av de i axen sittande kornen föllo ur. Sedan "lade" man rågnekarna i laden, där de fingo ligga till fram på vintern, då man tröskade dem och buntade halmen, som sedan

1995
2897

145

användes till hackelse eller takhalm. Det var en allmänt gängse sed, att vårsäden skulle tröskas först och rågen efteråt.

I allmänhet var det blott männen, som tröskade. Kvinnorna deltog ytterst sällan i detta arbete. Torpare och andra mindre jordbrukare, som hade litet säd, en- eller tvåtröskade, men storbönderna, som hade omkring åttahundra eller ettusen travar stor sädesgröda, måste fyrtröska för att kunna hinna undan med arbetet. Tröskningen började på fullt allvar först sedan höstbrukningen av jorden avslutats, alltså i början av november.

Redan klockan tre på morgonen - ibland ännu tidigare - voro slagorna i gång, sedan tröskkarlarna dessförinnan ätit en bastant frukost, som bestod av bröd, mjölk och "korvakmar-ring" (hackkorv av får). Lekande lätt och i rask takt pågick tröskningen till dagningen, då "ottamaulet", dagens första "maula-båjte", var slut och "daavan" (dagvarden), som utgjordes av gryn-ärta- eller bönevälling, bröd och stekt fläsk varfärdig. Gammalt folk brukade säga: "Dä ä så hånligt å höra pläjlanau gau! Som be-lysning på logen använde man skrottalg, som man anbragt i ett plät-fot, vari man lagt några trådar eller trasremsor, vilka påtända saredo ett matt sken omkring sig. På en och annan gård tillvaratog man vid svinslakt svinets urinblåsa, vilken - sedan den blivit uppblast och omständligt behandlad - användes såsom lykta.

Slagan, "pläjeln", bestod av två delar, näm-

2897

146

ligen slagskaftet, "hangeln", som var rund, ungefär halvannat tum i diameter och cirka två alnar lång, och den egentliga slagan "drunsen", vars form var åttakantig, med en längd av en och en halv aln och genomskärning av något över två tum. Ett tum från ens ändan fanns både på "hangel" och "druns" en inskränning runt om vilken var ett halvt tum bred och lika djup. Denna inskränning kallades "hals". "Hangel" och "druns" sammanhölls av "pläjlaha-jla", som löpte runt de två halsarna, och som var tillverkad av ålskinn. En färdigbunden "pläjlaha-jla" kostade sex styver. "Pläjladrunsen" var tillverkad av bokträ, "hangeln" var för det mesta av samma träslag, ^{även} men björk och lönn användes. Slagtröskning-
en tillgick på så sätt, att man löste upp ett visst antal, vanli-
gen aderton kärvar, vilka man ~~KRÄK~~ bredde ut på golvet i logens
längdriktning, nio på var sida, med toppändarna riktade mot logens
mitt. En sådan omgång kärvar kallades "läj". Vändandet av kärvarna
var olika för olika sädesslag. När man tröskade korn och hade
tröskat översidan av ett "läj", stucko de två mitt emot varandra
stående tröskkarlarna sina pläjelskaft under nekarna, medan
"drunsen" lades över kärvarna. Då de båda pläjelskaften nått varand-
ra klämde man till sammans "hangel" och "druns" och drog på detta
sätt nekarna till logens mitt, varefter man vände det hela, så
att toppändarna nu kommo att ligga mot logens långvägg. Medan de
två tröskkarlarna vände "läjets" ena del, vände de två övriga

177
2897

147

männen dess andra halva. Därefter tröskade man kärvarna på den nu uppnåtvända sidan. Kornhalmen skakade man med en "restklynga", en trehornig trägren. Sedan snodde man av halmen ett buntband, på vilket man lade den tröskade halmen. När buntan var färdig, stack man "tjyvan" (tjugan) i den och "flydde" (lyfte) upp den på den del av "laet" där halmen förvarades. När man tröskade råg eller havre, vände man nekarna med händerna, varvid man samtidigt upplöste "nekabanden" och gjorde buntband av dem. Råghalmsbuntorna bundos alltid med två band.

Det tröskade kornet skulle "körnas", "rivas" och "sonas" sex olika gånger, innan det blev färdigt att "kasta". Då kornet skulle "körnas", skyfflades korndråsen ut över golvet och jämnfördelades, så att kornlagret blev ungefär halvtannat tum djupt. Sedan började man med slagorna under ett dovt dunkande bearbeta detsamma, varigenom agnarna mer och mer avtrubades. Så snart man tröskat ett varv, räfsade man av befintliga halmstubbar, vände och rev upp kornet i små, på tre tums avstånd från varandra liggande kammar, varefter man ånyo grep till slagorna. När man på detta sätt tröskat om kornet sex gånger, skyfflades det upp i en stor kam längs golvet, vilken sträckte sig från logens ena kortvägg till den andra. En av tröskkarlarna grep en räfsa, stack räfseskäftets ände under sin vänstra överarm, fattade med högra handen tag å skäftets mitt, ställde sig därefter grensle över kammen och började försiktigt föra räfsan

148

2897

148

fram och tillbaka genom kammens ena ände, varvid alla räfsans pinnar gingo i samma spår. Varje gång räfsans huvud gick tillbaka, flyttade mannen sig omärkligt bakåt. En annan tröskkarl tog en sopkvast och sopade "lälla" (varsamt) ihop de halmstubbar, som vid "rivningen" blevo synliga. På detta sätt förfor man med kornet sex gånger. Halmstubbarna resslades på ett "resel" (reslingasåll) och kastades sedan i foderladan. Även råg och havre skulle "rivas" och "sopas". Dock var resningen av dessa två sädesslag betydligt lättare än rensningen av kornet.

Säden kastades med kastskoffa. Denna hade tre raka sidor, var åtta - tio tum lång och fyra - sex tum bred. Det korn, som vid kastningen föll längst fram på loggolvet, kallades "framstänket", vilket sedan användes till utsäde, gryn, malt och så vidare. Tätt bakom "framstänket" kom "baktalskornet", som användes till bröd. Närmast agnarna kom mindre, ej fullt utvecklat korn, "småsäd", som man jämte en del "fröle" (ogräsfrön) lät förmala til kreaturen.

Icke endast då säden låg okastad på logen, utan även sedan den ren och fin förflyttats upp på "nattstuan" (loftet) eller "tree tauen" (tredje våningen) ritade man dagligen kors och andra krumelurer i drösarna för att skydda den mot förgörning och otyg av varjehanda slag. En och annan jordbrukare hade hört sin farmor eller mormor omtala, huruledes hennes farfar eller morfar fått sin vackra säd bortbytt av trollen, vilka

i stället för det rara "framstänke", de tagit, lämnat blott "bynke" och värdelöst strunt. För att förebygga att dylika obehagligheter ej upprepades, var lantmannen givetvis nödsakad att med alla till buds stående medel vakta sin säd väl.

Den klöver, som man låtit mogna för att få frö av, och vilken man skar och krakade precis på samma sätt som vanlig säd, tröskade man med slaga. Samma förhållande var det med "hörakneplet", de av linet avrepade fröknopparna.

Sedan klövern tröskats, resslade man de urtröskade och avslagna "klövhölså" (klöverhyllsorna=klöverns frökapslar) på "reslet" (reslingasållet), varvid såväl frö som hela kapslar föll ut genom sållgallret, och endast blad och stjälkdelar stannade kvar i "reslet". Därefter östes fröet upp i säckar, vilka sedan upphängdes i logtaket, där de fingo hänga tills våren kom. På en och annan mindre gård bar man de med "klövhölså" fyllda säckarna in i stugan och lade dem i sängarna, där de under vintermånaderna fingo tjänstgöra som madrasser. Genom den ideliga omskakningen och gnidningen, som frökapslarna därigenom ständigt voro utsatta för, blevo de så småningom fullständigt söndermalda, varför de såsom utsäde blevo betydligt drygare, varjämte fröets grobarhet ansågs ha ökats ganska väsentligt.

De söndertröskade linknopparna "sällades" (sällades) på två olika sätt. Först sällade man dem på ett täm-

England
 General
 Michael
 1930

ligen grovt såll, varvid såväl fröet som de mindre agnarna föllo ut genom sållgallret och endast de grövre agnarna blevo kvar i sållet. Sedan "sällade" man om hela högen av frö och småagnar på ett betydligt finare såll, genom vars botten småagnar, jord och ogräsfrön kunde passera och skiljas från linfröet, vilket nu ensamt stannade kvar i sållet. De olika sorters såll, som funnos hos varje, på "goaråjje" (redskap) välförsedd jordbrukare, voro "äatasau" (ärtsåll), "koånsau" och "grynsau". Alla dessa såll hade samma form som en vanlig mjölsikt, men voro betydligt större än en dylik.

Ett annat såll, som var snarlikt de nyss uppräknade, kallades "bosau". Grynsållets botten bestod av grov ståltrådsväv, men ärtsållets, kornsållets, bosållets och reslingasållets botten voro flätade av säl-, rönn-, pil- eller videdkvistar. "Reslingasau" eller "reslet", som hade en diameter av tjugofem åtrettio tum, var bondens största såll.

En tröskkarl, som började sitt dagsverke vid tretiden på morgonen och slutade i skymningen, vid fyra-femtiden, fick för ett sådant dagsarbete åtta eller högst tolv skilling jämte kost. När tröskningen var avslutad, fick han dessutom en kappe ~~XXXX~~ ärter och vid julen en stor "julalåjv" (julka).

Tröskningen avslutades vanligtvis före jul.

150.
2897

150

"Pläjlalauten" borde ha tystnat, innan kyrkklockorna ringde in
helgen.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

107.
2897

151

Smiland
Kinnervalds lrd

Årskult o. n

1930

Årskult. Årskult. Potterson
Årskult

Be. B. B. Vikson

f. 1852 i Årskult

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2897

152

Slåtter och skörd.

Slåttern började på fullt avlvar först efter gamla midsommarsdågen, den sjätte juli. Vår ypperligaste och numera oundgängligaste höfoderväxt, klöver, odlades i slutet av 1850-talet och i början av 1860-talet ganska sparsamt. I stället hade man en stor mängd ängs- och madslåtter, som var synnerligen tidsödande och räckte i fyra eller fem, i enstaka fall sex veckor.

Vid denna tid voro de hemsidda liarna ännu i bruk. Varje söndag under slåtter- och skördetiden mötte liesmederna upp på en för dem lämplig plats utanför kyrkan, där de till kyrkobesökarna sålde liar och skärar. Lieskaft tillverkade man själv, vad man behövde. Den karl, som ej dugde till att göra lieskaft, ansågs vara en riktig dumbom. Träet till lieskaften kunde vara av olika slag, dock föredrog man helst skaft, gjor-

153.
2897

153

da av granträ, ty de voro lättast. Av en rak och kvistfri ek-
telning skar man ut en "liataut" (lietåt=vidja) varmed man band
lien fast vid skaftet. Av ett spingesträ (rakkluvet björkvedträ)
klöv man ut en styckspån, vilken - sedan den blivit släthyvlad
och jämn - tjärades. Slipstenar och sännor köpte man hos handels-
mannen i närmaste stad.

Slätterkarlens klädsel utgjordes av blaggarns-
skjortan och skäftefallsbyxorna. "Blaggan" (blångarn). På huvudet
bar han en hatt eller mössa, som vanligtvis tillverkats av by-
skräddaren.

Rävsekvinnans dräkt var lika enkel och bestod
av särken och linneskörtet samt huvudduken, som var vävd av
bomullsgarn i olika färger. För att spar kjolen hade en del
fruntimmer grå förkläden på sig. Varpen i dessa gråförkläden var
blångarn, men inslaget var bomullsgarn av flera färger. Såväl
slätterkarlarn som rävsekvinnorna gingo "kippe" (barfota) i trä-
skorna. Den tidens slättergubbar kände till knäpen, både då det
gällde att hålla liarna eggvassa och att slå väl. På en nyss sla-
gen äng var det stört omöjligt att kunna upptäcka ett enda helt
grässtrå, hur stenig och oländig marken ifråga än var. Och även
räfsegummorna satte en ära uti att göra ett förstklassigt ar-
bete. Så snart det i "breor" (bredor) sammanräfsade höet hunnit
torka, lades det i "ku" (stack) för att "skettas" (svettas) om, in-

Höbåja, Sn

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

157

2897

154

nan det kördes in på skullen. En liten "ku" bestod av tjugofyra "fangna" (fång) hö. En stor "ku" bestod av fyrtio "fangna". Ett fång var så pass mycket hö, som man med händerna förmådde gripa om och bära framför sig. Där terrängen var sådan, att oxar och vagn ej kunde komma fram, fick man bära höet i en "båja". Denna bestod av två, sex fot långa, tämligen grova, i halvmåneform krökta träbågar, vilka sammanhöllos medelst flera stycken repstumpar, och som sinsemellan voro placerade på så sätt, att den färdigbundna "båjan" hade en oval form. Då man skulle bära hö med "båja", bredde man ut denna på marken och sex "fangna" hö, vilket parti ansågs vara en ordentlig karlbörda, lades på densamma. Därefter drog man de två bågarna så nära intill varandra, som det på "båjan" liggande, nu hårt sammanpressade höet tilllät. Det i den ena bågen fästade repet, "båjerepet", drogs nu kvickt runt om den motsatta bågen. En vanlig löknut slogs på reret och höbörden var färdig.

↳ Då man under höbärgningen lade en tom "höbåja" på marken, måste man ögonblickligen kasta en handfull höstrån på densamma, ty glömde man en enda gång bort denna försiktighetsåtgärd, blev ens höskörd det året odryg.

Av varje "höbrea" eller "ku" man bärgade, måste man alldeles nödvändigt lämna ett par höstrån efter sig ute på marken, så framt man ville ha "hääl" (tur) med ett kommande års höskörd.

105

2897

155

För en åttiofem nittio år sedan begagnade man sig av en synnerligen originell metod, då man börgade hö. När man skulle "kua" (stacka) höet, lade man på en härför lämplig plats två trästänger mitt över varandra, så att de bildade ett kors. Ovanpå detta kors lade man nu en tjugofyra "fangna" stor "höku". Då höet var färdigt att köras in, band man i vardera av de två stängernas storända fast rep, vilka sedan drogos över "kuens" topp och fästes i stängernas lilländar. Så snart detta var gjort, välte man omkull höstacken, och den med oxen förspända vagnen kördes fram tätt intill "kuens" bas. "Rönen" (vagnens pinnhäck) ställdes litet på kant, varefter bärgningsmanskapet med förenade krafter välte "hökuen" upp på vagnen. Sedan man lyckats få stacken på rätt köl med toppändan i vädret, körde man densamma direkt hem till gården.

Ännu så sent som i början av 1860-talet skar man all säden med handskära. Denna del av skördearbetet utfördes mestadels av kvinnor. Den styvaste skyarekärningen hade alltid sin givna plats längst till höger på skördefältet. Då hon band den första neken, skulle hon säga: "Nu knäppe ja!" Utgjorde skördegummornas antal minst fem, hade en karl fullt tillräcklig sysselsättning med att bryna och hålla gummornas skärar eggvassa. För att en skördegumma ej skulle behöva vara sysslolös medan hennes skära bryntes, hade man en överloppskära, som efter-

156

2897

156

hand gick laget runt, och som kallades "kasteskära", Den kvinna, som hann skära tio travar - tvåhundrafyrtio nekar - säd om dagen ansågs vara en bra skyarekärning. Dock fanns det en och annan hårdvallsgumma av det mera rivande slaget, som skar tolv travar och däröver. Fanns det halvvuxna barn på gården, hörde det till deras åligganden att lägga den skurna säden i högar, tio nekar i varje hög. Därvid var det att märka, att alla nekarnas toppändar skulle läggas mot söder. Först lade man fyra nekar tätt intill varandra på marken, ovanpå dessa lades tre nekar, sedan två och allra överst en. Sädens krakning var förr - liksom nu för tiden - ett karlgöra. En krakstör sattes stadigt ned i jorden till en fjorton tums djup. Den första nek, som man satte på kraken, ställdes precis upprätt med stubbändan tryckt mot marken. Denna nek kallades "stubbneken". Då man krakade korn, begagnade man blott en "stubbnek", men vid råg- och havrekrakning behövde man två dylika. Ovanpå "stubbneken" hängde man nu de övriga nekarna horisontalt på varandra, varvid alla nekarnas toppändar kommo att peka mot norr. När skörden på ett sädesfält avslutades, sa den gumma, som skar de sista stråna: "Nu to ja haan! "Haan"=(haren).

Kornet skulle skäras "nå dä sto i gul rönne", Kornet.
kornmognadens andra stadium. Det hette: "Nå koånet stauå i rö,
duå dä bå te öl å brö!"

Man trodde, att de under sensommar och höstnätterna ofta förekommande "koånblekena" ej hade något som helst sam-

Mushuett Sme

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

band med vanlig ljungeld eller åska, utan att de voro till enkom för att påskynda kornmognaden. ~~XXXXXXXXXXXX~~

När slåttern var avslutad, tillkännagav man detta för grannarna på så sätt, att man avsköt ett bösskott, men när skörden var slut, nöjde man sig med att blott höjta eller hurra, varjämte en och annan skyarekärning viftade och högg högt upp i luften med sin skära.

Den inbörgade säden lades in i ladån på så sätt, att den, som "laade" började med att precis i mitten av ladån ställa nekarna upprätt med axen upp, nek intill nek, ring efter ring, tills hela bottenvarvet, som kallades "stälén", var färdigt. Ovanpå "stälén" och utefter ladåns ytterkanter lade man nu en ring, varvid man lade två nekar på varandra, vilka placerades i horisontalt läge med topprändarna mot ladåns mitt. Denna ring kallades "stubbfloén". Innaför "stubbfloén" och stödd mot densamma lades en ny ring, vari alla nekarna fingo en lutande ställning med axen nedåt mot "stälén." Sedan "laade" man ring efter ring, tills även detta ~~XXXXXXXX~~ varv var färdigt. Därefter följde en ny "stubbflo" och ett nytt varv och på detta sätt fortgick "laanet", tills hela sädesgrödan hade kommit under tak. Den, som "laade", kallades "laakrauka". Den, som "flydde" (kastade) nekar till "laakraukan", benämndes "nekakrauka". "Laakraukan" måste vara mol tyst och fick ej ge ifrån sig ett enda ljud under

107.

2897

157.

158.

2897

158

hela tiden "laanet" pågick. Detta för att råttorna ej skulle få vetskaper om, var säden blivit lagd.

För att den i "laet" inlagda säden skulle bli hårt sammanpackad och taga minsta möjliga utrymme i anspråk, måste "laakraukan" under sitt arbete krypa omkring i "laet" på händer och fötter och med knäna "tråka" (trycka) nekarna tillsammans. Detta ideliga "tråkane" hade till följd, att "laakraukans" båda byxknän snart blevo trasiga. Därför var det en allmänt gängse sed, att "laakraukan", såsom gottgörelse för de under "laanet" uppslitna byxorna, skulle ha ett par splitter nya linnebyxor gratis.

Var det så att man under slåtter- eller skördetiden fick ryggvärk, var det ganska lätt att få bot härför. Man behövde blott gå till ett i närheten av en kyrka befintligt hus - helst ett kyrkstall - vars väggsyllar lågo ungefär en aln över marken. Sedan man ställt sig med ryggen tätt intill stallväggen, grep man med båda händerna i syllens undre kant och "lötte" (lyfte) så pass hårt, att man tyckte sig se både solar och stjärnor framför sig. Genom denna "lyftning" blev man med ens befriad från sin ryggvärk, som nu överflyttades till stallen vilken givetvis ej led något men av den. Detta sätt att bli kvitt ryggvärk var för blott fyrtio år sedan ännu i bruk.

Vid 1860-talets början utgjordes en fullgod

slåtterkarls daglön av aderton eller tjugofyra skilling, en räse- eller skördegummas daglön var tolv, någon gång sexton skilling jämte kost.

Frukosten och meraftonmålet bestod av bröd, smör och ost samt drickablandning, som utgjordes antingen av mjölk, vatten och krösnamos eller också av utkoket av äpplen, blandat med mjölk. Till "daavan" (dagvarden) hade man gryn- eller ärtavälling, hackkorv eller isterband samt bröd. Middagen bestod av skinnpotatis, stekt fläsk, doppa av kornmjöl och fårtalg samt sur mjölk. "Naatan" (kvällsmaten) utgjordes av mjöl-, gryn- eller potatisgröt, mjölk och sill. Alla de vid bordet sittande, såväl gamla som unga, åto ur samma fat. Den yngste av de i måltiden deltagande skulle läsa en kort bön både före och efter maten. Då slåttern var avslutad, fick man "slauttergröten", vitgröt, kokad av krossgryn (korngryn) och mjölk. När skörden var slut, vankades det ånyo vitgröt, "skyaregröten!"

159.

2897

159

Juldagen

blev så pass mycket längre än julafton, som det tar tid för en tuppn att taga ett steg. Det hette: "Juladan ökes mä ett tuppafjät!"

På juldagen började skatorna bygga på sina bon. Såg man två skator i slagsmål med varandra på just den dagen, bådade det trätor, tvedräkt och krig.

Var himlen under juldagen klar och vacker, betydde detta, att det påföljande årets gröda skulle bli ymnig. Sken solen den dagen blott så länge, som det tar tid för en ryt-tare att bestiga en häst, var även detta ett förebud till ett gott år.

161.

2897

161

Julafton.

Den under julaftons kväll på julbordet framsatta julmaten måste stå kvar till tredjedags kväll. Man trodde, att ens avlida anhöriga i osynlig måtto kommo hem för att smaka på isterband, grisfötter, juldicka m.m. Fann man, då man på juldagsmorgonen trädde in i ladugården, mågontingdärstädes vara i olag, till exempel en gödselgrep hade fallit omkull, så var man förvissad om, att man fick "sätta te" (förlora) ett kreatur under det kommande året.

162

2897

162

Under julnatten

skulle ett talgljus brinna. Den talg, som därunder droppade från
ljuset och ~~KEX~~ blev liggande på ljusstaken, ansågs vara bra att
smörja kornas spenar med, när dessa blevo såriga.

Småland
Mineralid tid
Mshult
juni 1980

Dr

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

163.

2897

163

"Sellablekena"

ansågos utgöra en sorts reflex av de ute i havet befintliga strömmings- eller sillstimmen. Var förekomsten av "sellableken" stor, betydde detta, att de nyss omnämnda fiskstimmen voro många och av betydande storlek. Därför var det med en viss tillfredsställelse, som man betraktade "sellablekena", ty nu visste man, att strömmingsfisket skulle bli givande, vilket tvivelsutan skulle ha till följd, att man skulle få komma i tillfälle att få köpa "smausell" (strömning) och även annan sill till betydligt nedsatt pris.

In.
Urskrift
1920

uppsat. F. Pettersson
sagoroman: Britta Nilsson
f. 1852.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

164.

2897

164

Väderleksmärken.

Enligt de gamles åsikt hade "ventåbråten" (vintergatan) kommit till blott för att utgöra spåmaterial, varigenom människan - genom att under höstkvällarna noggrant iakttaga "bråtens" olika förgreningar - på förhand kunde få vetskap om väderleken under den påföljande vintern.

Julseder.

Fordom brukade man tidigt på julaftons morgon resa en gran framför stugans ingång och ett par alnar från densamma. Rotändan av denna gran kördes djupt ned i en hårt tilltrampad hög av snö. Fanns det ingen snö, gjorde man i marken ett hål, i vilket granens storända nedstacks och fastkilades. Först när julen var slut, togs granen bort.

På 1850-talet brukade man på julaftons morgon strö finhackat granris på stugugolven. Golven fingo ej sopas utan riset måste ligga kvar till tredjedagens slut.

Under juldagen och annandagen lagades ingen mat. När man kände sig hungrig, åt man av den under julafton tillagade och framsatta julmaten. Först ~~skulle~~ tredjedagens kväll fick julbordet "röas au" och den kvarvarande julmaten tagas bort.

Anders
Kinnvall
Malmö
1850

Anders Pettersson
1852
Jord 1852

Under den kalla årstiden voro såväl män som kvinnor klädda i "patar" (fårskinnströjor). På julaftons morgon brukade en del personer vränga sina "patar", så att ullsidan kom utåt. Under julen roade somliga sig med att svepa in sig i får- eller getskinnsfällar, varefter de - krypande på händer och fötter och hållande en med skaft försedd potatishacka, som skulle föreställa ett slags horn, framför sig - gingo omkring på "gåälet" (golvet) i stugan.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

166.

2897

166

167.
2897

167

Julotta.

Varje manlig person, som gick till "julotte" (julottegudstjänsten), medförde på denna färd minst ett halvstopp brännvin, vilket han "spenderade ut" på de "känninga" (vänner), som han på kyrkvägen eller kyrkbacken råkade träffa. Några uppträden som störde gudstjänstfirandet, förekommo emellertid icke. En gång under en julottegudstjänst satt en av brännvin överförfriskad person, "Berta-Pelle", i sin kyrkbänk och pratade: "Ja kan väl inte va allastäs ja hellå. Ja kan inte va bå hemma å hää å i Klasamaula å leka tira mä Klasamaula hera." Detta yttrande blev sedan ett ordstäv inom socknen.

Smöramåla, Urshult den 17/3 1930. 168.

2897

168

Herr Lektor Eric Elgqvist,
Växiö.

Härmed insänder jag en liten efterskörd
gamla julseder. Bruket att under juldagsmorgonen ösa brännvin
på avlidna anförvantes gravkullar är okänt här i Urshult.

Högaktningsfullt
Frans Petersson.